

چکیده:

گردآوری اطلاعات درمورد یک خانواده از طریق انجام مصاحبه‌های تاریخ‌شفاهی، به روش‌های متعددی صورت می‌گیرد. اهمیت تدوین تاریخ خانوادگی و نیز شناسایی روش‌های کاربردی، به تکمیل اطلاعات و تهیه مجموعه‌های غنی در این زمینه کمک شایانی می‌کند. پس تاریخ‌شفاهی نقش بسیار مؤثری در ضبط و تدوین تاریخ خانواده‌ها ایفا می‌کند و شناخت هر دو حوزه پژوهشی، به اجرای پروژه‌های ثبت تاریخ فامیلی یاری می‌رساند. این مقاله به بررسی پیشینه توجه به تهیه تاریخ خانوادگی در ایران و سایر کشورها پرداخته و ضمن معرفی تاریخ‌شفاهی به‌عنوان یکی از شیوه‌های نوین گردآوری اطلاعات و تبیین نقش آن در تهیه تاریخ فامیلی، روش‌های متعدد تدوین تاریخ خانواده از طریق مصاحبه‌های تاریخ‌شفاهی را بیان می‌کند. روش تحقیق نیز، بنیادی- کتابخانه‌ای و توصیف و تحلیلی است.

کلیدواژه‌ها:

تاریخ‌شفاهی؛ تاریخ خانوادگی؛ مصاحبه؛ خانواده؛ پیشینه.

نقش تاریخ شفاهی در تهیه تاریخ خانوادگی

پیمانہ صالحی^۱

مقدمه و طرح مسئله

بدون در نظر داشتن سن افراد یا اهمیت وقایع، همه ما تجربه‌های جالبی داریم که می‌توانیم دیگران را در این تجربه‌ها سهیم سازیم. مهم‌تر اینکه، اسناد و کتاب‌های تاریخی نمی‌توانند همه چیز را درباره گذشته به ما بگویند. توجه اغلب آن‌ها بر روی افراد مشهور و حوادث بزرگ متمرکز شده است. این امر به فراموشی افراد عادی که درباره رویدادهای روزمره سخن می‌گویند، منجر می‌گردد. تاریخ شفاهی می‌تواند این شکاف‌ها و موارد مورد غفلت قرار گرفته را پر کند و تاریخی را ارائه نماید که همه افراد را شامل شود.

تاریخ شفاهی از آن رو حائز اهمیت است که مصاحبه‌شونده خود به شیوه‌ای مستقیم در جریان یک رویداد قرار گرفته یا در یک دوره تاریخی حضور داشته و وقایع را از نزدیک مشاهده کرده و از آن‌ها تأثیر پذیرفته است. در این حالت، اطلاعات مصاحبه‌شونده به‌عنوان منبعی دست اول برای پژوهش‌های تاریخی در تاریخ معاصر قلمداد می‌شود.

شیوه جمع‌آوری اطلاعات مستند از طریق مصاحبه با افراد و شخصیت‌ها در قالب مصاحبه‌های شخصیت‌محور یا موضوع‌محور؛ موضوعات و عنوان‌های متعددی را شامل می‌گردد که از آن جمله می‌توان به مجموعه‌هایی نظیر تاریخ شفاهی ادبیات معاصر ایران، تاریخ شفاهی دوبله، تاریخ شفاهی معماری ایران، تاریخ شفاهی موسیقی ایران، تاریخ شفاهی شهرها، تاریخ شفاهی زنان و تاریخ شفاهی سینما اشاره کرد.

بررسی اهمیت و جنبه‌های مختلف «تاریخ خانوادگی» از طریق انجام مصاحبه‌های تاریخ شفاهی، یکی از مباحثی است که تاکنون چندان مورد توجه پژوهشگران قرار نگرفته است.

۱. کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی،
کارشناس مسئول سازمان اسناد و کتابخانه
ملی ایران، pe_salehi@yahoo.com

البته ممکن است این موضوع در نگاه اول کم‌اهمیت به نظر برسد، ولی با تعمق بیشتر، متوجه می‌شویم به دلیل اینکه خانواده مهم‌ترین جزء جوامع بشری است، می‌توان با مطالعه تاریخ آن، اوضاع و احوال اجتماعی دوره‌های مختلف تاریخی را شناسایی کرد.

پرسش‌های پژوهش

براساس مطالب پیش‌گفته، پرسش‌های اصلی پژوهش عبارت‌اند از:

۱. چرا توجه و شناخت تاریخ خانواده دارای اهمیت است؟
۲. ثبت و تدوین تاریخ خانواده‌ها، دارای چه پیشینه‌ای در ایران است؟
۳. تاریخ خانوادگی در کشورهای اروپایی و امریکا به چه شکلی گردآوری می‌شود؟
۴. چگونه می‌توان به کُنه تاریخ خانواده‌ها از طریق انجام مصاحبه‌های تاریخ‌شفاهی پی برد؟
۵. چه‌طور می‌توان خانواده‌ها را تشویق کرد که دریابند حفظ این بخش از تاریخ مهم است؟
۶. در تهیه تاریخ فامیلی از طریق انجام مصاحبه، چه روش‌ها و راهکارهایی وجود دارد؟

پیشینه پژوهش

سابقه توجه به تاریخ خانواده‌ها در میان منابع مکتوب در ایران، بیشتر با علومی نظیر علم رجال، نسب‌نامه‌ها و تاریخ‌های محلی در ارتباط است. پس در خلال بیان تاریخ خاندان یا نسب‌نامه آن، به تاریخ خانواده و مؤلفه‌های مؤثر بر آن اشاره می‌گردد. همچنین در کتاب‌هایی با موضوع شرح حال‌نگاری و اتوبیوگرافی نیز اطلاعاتی در زمینه ویژگی‌های خانواده و حوادث تاریخی و اجتماعی مؤثر بر آن مشاهده می‌شود. از آن جمله می‌توان به این کتاب‌ها اشاره کرد: خاندان آیت‌الله بروجردی^۱، سطراول، خاندان، رجال و حوادث بیست ساله نخست زندگی^۲، نسب‌نامه خاندان طباطبایی^۳، تبارنامه آبادی الک^۴، رجال و مشاهیر کرمانشاهان^۵، تاریخ خمین^۶ و تاریخ فرهنگی و اجتماعی تهران^۷.

در کشورهای اروپایی و امریکا تاریخ خانواده‌ها به‌عنوان یکی از شاخص‌های مهم فرهنگی، به‌خصوص فرهنگ عامه مورد توجه قرار گرفته است. در واقع مراکز مطالعات فرهنگی، مدیریت اجرای طرح‌های تهیه تاریخ خانواده‌ها را بر عهده دارند و با دیدگاه‌های علمی، جنبه‌های مختلف آن را بررسی می‌کنند. از آن جمله می‌توان به انجمن مطالعات فرهنگ عامه کانادا و مرکز میراث فرهنگ عامه اسمیت سونیان^۸ اشاره کرد.

در زمینه تدوین تاریخ خانوادگی از طریق انجام مصاحبه‌های تاریخ‌شفاهی، به‌عنوان شیوه‌ای از پژوهش در تاریخ، منابع مکتوب چندانی وجود ندارد. همین‌طور در زمینه روش‌های تدوین تاریخ فامیلی از طریق مصاحبه، راهنما و دستنامه مستدلی موجود نیست؛ فقط به‌صورت پراکنده مقالاتی در ایران و اروپا، در زمینه اهمیت این موضوع نگاشته شده است.

۱. بروجردی، خاندان آیت‌الله بروجردی. قم: انصاریان، ۱۳۷۱.
۲. مرادی‌نیا، محمدجواد. سطر اول، خاندان، رجال و حوادث بیست ساله نخست زندگی امام خمینی. تهران: عروج، ۱۳۸۵.
۳. طباطبایی، سیدمحمدحسین. نسب‌نامه خاندان طباطبایی. قم: مؤسسه بوستان کتاب، ۱۳۹۱.
۴. علیخانی، رستم. تبارنامه آبادی الک. سمنندج: انتشارات علمی کالج، ۱۳۹۳.
۵. کشاورز، اردشیر. رجال و مشاهیر کرمانشاهان. کرمانشاه: طاق بستان، ۱۳۸۲.
۶. مرادی‌نیا، محمدجواد. تاریخ خمین. تهران: تهران: دانشگاه آزاد اسلامی،
۷. تکمیل همایون، ناصر. تاریخ اجتماعی و فرهنگی تهران. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۸۵.

8. <http://www.muse.jhu.edu/journal-of-American-folklore>
تاریخ دسترسی: 20/02/1395

اهمیت تاریخ خانواده

خانواده نخستین و پایدارترین نهاد انسانی و سنگ بنای جامعه است. می‌توان گفت خانواده، کوچک‌ترین و مهم‌ترین عضو از اعضای جامعه است، کوچک‌ترین به جهت کمیت و مهم‌ترین به جهت کیفیت. همچنین اولین مکان برای رشد و بالندگی انسان‌ها و زمینه‌ساز تکامل بشر است. شناخت تاریخ خانواده به دلیل ویژگی و اهمیت خاصی که دارد، از دیرباز همواره مورد توجه افراد بوده است. اینکه تاریخ خانواده مهم است و محققان در صدد تدوین آن هستند، از ابعاد مختلفی قابل بررسی است. در واقع می‌توان دلایل اهمیت تاریخ خانوادگی را به شکل‌های زیر مورد بازنمایی قرار داد:

- اهمیت تاریخ خانواده به لحاظ هویتی: اطلاعات حاصل از ثبت تاریخ خانوادگی برای حفظ هویت اعضای خانواده، بسیار مهم است. اطلاع از ریشه‌های خانواده، احساس اصالت را در فرد برمی‌انگیزد. شناخت و بازسازی سنت‌های خانواده، موجب تقویت روحیه افراد و ایجاد احساس خوشایندی نسبت به گذشته می‌شود. علاوه بر این، شناسایی پیشینه تاریخی آن به دلیل مسائلی که خانواده را در طول زمان دستخوش تغییر و تحول می‌نماید، به کشف هویت و اصالت‌های خانواده کمک شایانی می‌کند.^۱

بنابراین نقش تاریخ خانوادگی از منظر هویتی، برای همه افراد جامعه واضح و روشن است، ولی اهمیت آن برای افرادی که در دو جامعه و فرهنگ رشد یافته‌اند، ضروری‌تر است. اشخاصی که در کشوری غیر از موطن والدینشان بزرگ شده‌اند و از هویت اصلی خود و ویژگی‌های خانواده در گذشته‌های دور، بی‌خبر هستند و به فرهنگ جامعه‌ای که به آن مهاجرت کرده‌اند، تعلق ندارند و از طرفی نسبت به کشور اصلی و خانواده خود نیز شناختی ندارند. امروزه بحران هویت در کشورهای مهاجرپذیر به عنوان یکی از مسائل و مشکلات اجتماعی، مورد توجه کارشناسان قرار گرفته و جوانان را به شناخت فرهنگ موطن اصلی خود تشویق می‌کنند.

- نقش خانواده در شناخت جامعه: به دلیل اهمیت خانواده در جامعه و اینکه این واحد کوچک اجتماعی نقش مهم و برجسته‌ای در شکل‌گیری جامعه ایفا می‌کند، شناخت گذشته خانواده، موجب شناخت جامعه می‌شود و به تعبیری خودشناسی باعث جامعه‌شناسی می‌گردد.

خانواده مفهومی پویا و سرشار از تغییر و تحول است. شدت، میزان و زمان بروز این تحولات در نمای جوامع یکسان نیست، اما به لحاظ ارتباطات انسانی؛ خانواده و اجتماع بر یکدیگر تأثیر متقابل دارند. پس بررسی پیوندهای خانواده در گذشته و توجه به حوادث و وقایع اجتماعی در دوره‌های مذکور، موجب شناسایی دقیق فرهنگ جوامع و مؤلفه‌های مؤثر بر آن می‌گردد. آشنایی با مشترکات خانواده‌ها در ادوار مختلف تاریخی، موجب دستیابی به پیشینه‌ای دقیق و مستدل از فرهنگ خانواده و بالتبع فرهنگ اجتماع می‌شود.^۲

1. <http://www.slideshare.net/coffemom-of-family-history>
تاریخ دسترسی 21/03/1395
2. <http://www.aplaceformon.com>

● تأثیرگذاری خانواده‌ها بر جریان‌های اقتصادی: بررسی پیشینه تاریخی بسیاری از خانواده‌ها، به دلیل تأثیری که در اقتصاد جامعه داشتند، مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. در واقع این خانواده‌ها جریان‌ساز یک رخداد اقتصادی در زمان خود بوده‌اند. پس لازم است تاریخ فامیلی به دلیل اهمیتی که در بسترسازی تحولات اقتصادی، تاریخی و مؤلفه‌های مؤثر بر آن دارد؛ مورد بازشناسی قرار گیرد.

به طور مثال در کتاب موقعیت تجار و صاحبان صنایع در ایران دوران پهلوی: سرمایه‌داری خانوادگی خاندان لاجوردی^۱، پژوهشی توصیفی از خانواده‌ای سرمایه‌گذار و کارآفرین ارائه شده است. اساس کار بر مبنای انجام مصاحبه‌های تاریخ شفاهی با مدیران و اعضای خانواده لاجوردی است. در واقع با مطالعه موردی سرمایه‌داری خانوادگی لاجوردی به عنوان برشی از تحولات تاریخ معاصر، به تبیین رفتارهای اقتصادی در این دوره پرداخته شده است.

پیشینه تدوین تاریخ خانوادگی در ایران

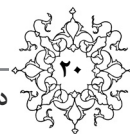
هنگامی که به جست‌وجوی سابقه توجه به تاریخ خانوادگی در متون کهن تاریخی و آثار به جا مانده از گذشتگان می‌پردازیم، کمتر با مقوله تاریخ خانوادگی به مفهوم امروزی آن برمی‌خوریم. در واقع تاریخ خانواده‌ها، از طریق علوم مرتبط با این حوزه، نظیر: تاریخ خاندان‌ها، علم رجال و رجال‌شناسی، تاریخ‌های محلی، نسب‌نامه‌ها یا شجره‌نامه‌ها، سرگذشت‌نامه‌ها و کتاب‌های خاطرات ثبت شده است.

بنابراین لازم است برای بیان پیشینه تدوین تاریخ خانوادگی در ایران، علوم مذکور تعریف شده و نمونه کتاب‌های مدون در آن زمینه ذکر شود و جنبه‌های توجه به تاریخ خانواده‌ها موردبررسی قرار گیرد.

تاریخ خاندان‌ها

«خاندان» در لغت‌نامه دهخدا دوده، تبار، آل، دودمان، قبیله، اهل بیت، عترت و خانمان معنی شده است.^۲ بر اساس مدخل خاندان در سرعنوان‌های موضوعی فارسی^۳، این واژه به تنهایی به عنوان موضوع قرار نمی‌گیرد و کلمه خاندان داخل پراکنش همراه با نام خاندان به صورت مستند ذکر می‌شود، نظیر: فرمانفرمائیان (خاندان). در کتاب‌هایی که با موضوع تاریخ خاندان‌ها چاپ و منتشر شده‌اند، معنای گسترده خانوادگی در نظر گرفته شده است. در واقع تاریخ خانوادگی یا منسوب به خانواده، به عنوان کوچک‌ترین واحد اجتماعی، در جریان بیان تاریخ خاندان ذکر شده است. پس بخشی از یک کتاب در زمینه تاریخ یک خاندان، به تاریخ یک خانواده و تحولات مؤثر بر آن اختصاص دارد.

۱. سعیدی، علی‌اصغر؛ شیرین‌کام، فریدون. موقعیت تجار و صاحبان صنایع در ایران دوران پهلوی: سرمایه‌داری خانوادگی خاندان لاجوردی. تهران: گام نو، ۱۳۸۴.
۲. دهخدا، علی‌اکبر. لغت‌نامه دهخدا، ج ۶. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، سازمان لغت‌نامه دهخدا، ۱۳۷۷، ص ۹۴۱۸.
۳. سلطانی، پوری؛ فانی، کامران. سرعنوان‌های موضوعی فارسی، ج ۱. تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۶۲، ص ۶۱۲.

در کتاب‌هایی که به مقوله تاریخ خاندان‌ها پرداخته‌اند، علاوه بر توجه به مؤلفه‌هایی نظیر: موقعیت جغرافیایی زادگاه خاندان، اوضاع اجتماعی تأثیرگذار، حاکمان و والیان، جنگ‌های جهانی و حوادث مهم، وکلای شهر در مجالس و شخصیت‌های تأثیرگذار؛ زندگی خانواده‌های پدری و مادری و اجداد نیز مورد بررسی قرار گرفته است. از جمله آثاری که به ثبت تاریخ خاندان‌ها مبادرت نموده‌اند، می‌توان از کتاب‌هایی نظیر: آشنایی با یک خاندان^۱، سطر اول، خاندان آیت‌الله بروجردی، خاندان مرعشی در ایران^۲، فرهنگ رجال و خاندان‌های معاصر عراق^۳ و خاندان طاهر کاشانی^۴ نام برد.

به‌عنوان نمونه در کتاب سطر اول، خاندان، رجال و حوادث بیست سال نخست زندگی امام خمینی، مؤلفه‌هایی که بستر شکل‌گیری شخصیت امام خمینی را فراهم کرده بودند، بررسی شده است. در ثبت این مؤلفه‌ها در ابتدا ویژگی‌های محل زندگی امام خمینی شرح داده شده و در این راستا، از منابع مکتوب، مصاحبه‌ها و اسناد استفاده شده است. همچنین مواردی نظیر: دلیل انتخاب و پیشینه تاریخی شهر، اوضاع اجتماعی و امنیت، اقلیت‌های مذهبی، حاکمان و وکلا، شخصیت‌های برجسته، محله‌ها، بناها، کاروانسراها، ورود روس‌ها، خاندان‌های مادری و پدری امام خمینی (شجره‌نامه) و اشخاص تأثیرگذار بر زندگی ایشان به تفصیل مورد بررسی قرار گرفته است. بنابراین بخش مهم کتاب‌هایی که تاریخ خاندان‌ها را ثبت و ضبط کرده‌اند، به شرح تاریخ خانوادگی اختصاص دارد، البته گستره زمانی آن، محدوده بیشتری را شامل می‌شود. در واقع فضای خانواده از زمان‌های دور، به تصویر کشیده می‌شود و محیط خانواده، زمینه‌های رشد شخصیتی و ویژگی‌های اعضای خانواده به تفصیل بیان می‌شود. پس یکی از منابع برای نشان دادن توجه به تاریخ خانوادگی در فرهنگ ایران زمین در گذشته‌های دور، بررسی تاریخ خاندان‌ها است.

نسب‌نامه‌ها یا شجره‌نامه‌ها

تبارنامه یا شجره‌نامه یا نسب‌نامه، فهرست منظمی است که نسبت افراد را با یکدیگر نشان می‌دهد. در واقع در یک خانواده، نام پدران و فرزندان را به ترتیب پشت‌سرهم قرار می‌دهند. پس دوره زندگی هر فرد تا وقتی که جای خود را به دیگری بدهد، نسل نامیده می‌شود.

علم انساب یا تبارشناسی یا شجره‌شناسی از مقوله علم تاریخ است. علم تاریخ به کشف رخدادهای گذشته با تکیه بر تبیین علل و عوامل وقوع آن‌ها می‌پردازد. از جهت گستره موضوعی، تاریخ یا عمومی (جهانی) است، یا منطقه‌ای (آسیا)، یا کشوری (ایران)، یا محلی (تهران)، یا دودمانی (قاجاریه) و یا خانوادگی (امین‌الشریعه). شناخت انساب و تبار یک خاندان، از مقوله تاریخ خانوادگی به حساب می‌آید.^۵ البته نسب‌نامه به‌عنوان یک موضوع، به تنهایی به کار نمی‌رود و به‌منزله تقسیم فرعی زیر موضوع‌ها، گروه‌های قومی، طبقات، اشخاص، مناطق، کشورها، شهرها و نام‌های خانوادگی به کار می‌رود. مثل برمکیان (خاندان) - نسب‌نامه.^۶

۱. ابراهیم‌پور، قاسم. آشنایی با یک خاندان. لاهیجان: رستم و سهراب، ۱۳۹۰.
۲. مرعشی، علی‌اکبر. خاندان مرعشی در ایران. تهران: نشر ترمه، ۱۳۷۶.
۳. موجانی، سیدعلی. فرهنگ رجال و خاندان‌های معاصر عراق. تهران: نشر عظام، ۱۳۹۲.
۴. معتقدی، کیانوش. خاندان طاهر کاشانی. تهران: پیکره، ۱۳۹۳.
۵. امین، حسن. «تبارشناسی انسان و علم انساب». حافظ، ۱۳۹۰، ش ۸۲، ص ۸.
۶. سلطانی و راستین، همان، ج ۲، ص ۱۶۸۶.

یکی از منابع قدیمی که به علم انساب پرداخته است، کتاب تهذیب حدائق الالباب فی الانساب^۱ است. این کتاب اولاد حضرت آدم ابوالبشر را چهار نفر دانسته است و اول از همه، از «کیومرث بن آدم» نام برده و گفته است که کیومرث، فرزندش سیامک و سیامک فرزندش هوشنگ و هوشنگ فرزندش طهمورث و طهمورث فرزندش جمشید و جمشید فرزندش ابعیان و ابعیان فرزندش آبتین و آبتین فرزندش فریدون بوده است. همچنین از دیرباز خلط شخصیت‌های اساطیری و تاریخی سابقه داشته است و در بسیاری از منابع کیومرث (اولین انسان و اولین شهریار در فرهنگ ایران باستان) و آدم ابوالبشر (اولین انسان در سنت ادیان ابراهیمی) با هم درآمیخته‌اند و نمونه آن در کلیات قصص الانبیاء^۲ است.

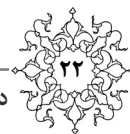
اگر از اساطیر ایرانی و انیرانی بگذریم، ضبط انساب و تبار خاندان‌های بزرگ، همواره بخشی از دانش مورد علاقه مردم به‌طور عام و از دغدغه‌های مورخان به‌طور خاص بوده است. از نمونه‌های خوب نسب‌نویسی در قرن اخیر، کتاب خاندان نوبختی^۳ است. مرحوم پروفیسور غلامحسین بیگدلی هم کتابی در چهار مجلد با عنوان تاریخ بیگدلی و شاملو^۴ نوشت که تاریخ دودمان و شجره این طایفه است. همچنین محمد حسینی طباطبایی کتاب نسب‌نامه خاندان طباطبایی را به رشته تحریر درآورده است. کتاب‌های نسب‌نامه طایفه قاضی در بانه کردستان^۵ و تبارنامه آبادی الک نیز از جمله کتاب‌هایی است که در زمره علم انساب یا تبارشناسی محسوب می‌شوند.

تبارشناسی در اسلام را نیز می‌توان با توجه به این سخن پیامبر اسلام (ص) تفسیر کرد که فرمودند: «تَعَلَّمُوا أَنْسَابَكُمْ، تَصَلُّوا أَرْحَامَكُمْ» یعنی شناسایی نسب و تبار، نه از باب تفاخر بلکه برای تقویت ریشه خانوادگی و صلۀ ارحام و نیکوکاری در حق خویشاوندان است. البته تاریخ نسب‌شناسی در میان اعراب، به قبل از اسلام برمی‌گردد و خلفای اموی در جهت حمایت از نسب‌شناسی بیشترین حمایت را کردند. در دوره عباسیان نیز مسأله کلامی و فقهی حقانیت قریش و نفی بنی‌امیه از آن، موجب طرح مباحث جدیدتر و جدی‌تری در عرصه نسب‌شناسی شد.^۶

احمدبن یحیی بلاذری کتابی با عنوان انساب الأشراف^۷ تألیف کرده است و در آن تاریخ اعراب را بر مبنای نسب‌شناسی قبایل بررسی کرده است. در تعدادی از کتاب‌های تاریخ هم انساب پیامبر اکرم ذکر شده است که نمونه کامل آن، تبارنامه پیامبر اکرم از پدرش عبدالله تا حضرت آدم ابوالبشر است. همچنین در کتاب وقایع السنین و الاعوام^۸، انساب پیامبر اکرم (ص) ذکر شده است و این کتاب جزو نسب‌نامه‌ها محسوب می‌گردد. در واقع انساب پیامبر (ص) به شرح زیر نوشته شده است: «محمد (ص) بن عبدالله بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبد مناف بن قصی بن كلاب بن مره بن كعب بن لوی بن غالب بن فهر بن مالک بن النضر بن کنانه بن خزیمه بن مدرکه بن الیاس بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان».

بنابراین شجره‌ها و انساب قدیمی به مثابه جریانی پویا در گستره تاریخ هستند که توانسته‌اند

۱. شریف، ابوالحسن بن محمدطاهر. تهذیب حدائق الالباب فی الانساب. تحقیق مهدی رجایی. قم: مکتبه آیت‌الله مرعشی نجفی، ۱۳۸۸.
۲. جویری، محمد. کلیات قصص الانبیاء. تهران: اسلامیه، ۱۳۸۲.
۳. اقبال آشتیانی، عباس. خاندان نوبختی. تهران: کتابخانه طهوری، ۱۳۵۷.
۴. بیگدلی، غلامحسین، بیگدلی، محمدرضا. تاریخ بیگدلی- شاملو. زنجان: دانش زنجان، ۱۳۹۰.
۵. توکلی، محمدرئوف. نسب‌نامه طایفه قاضی در کردستان. تهران: توکلی، ۱۳۹۳.
۶. نجفی، محمدجواد. «نسب‌شناسی در دوره اسلامی». تاریخ اسلام، ۱۳۸۲، ش ۱۳، ص ۶.
۷. بلاذری، احمدبن یحیی. انساب الاشراف. بیروت: دارا نشر، ۱۳۷۶.
۸. حسینی، عبدالحسین. وقایع السنین و الاعوام. تهران: اسلامیه، ۱۳۶۴.

با معرفی چهره‌های برجسته فرهنگی، سیاسی و اجتماعی در مقاطع مختلف، ردپائی در گذشت زمان بر جای گذارند و سنت دیرینه آن را که همانا «به فراموشی سپردن» است، بشکنند.^۱ از جمله نکاتی که در مورد نسب‌نامه‌ها حائز اهمیت است، می‌توان به مواردی نظیر: سال و محل تولد افراد، نام پدر و مادر و اجداد، نام فرزندان، مراتب علمی، مشاغل، القاب و اعقاب اشاره کرد. گاه زندگی افراد به دوره‌های مختلف تقسیم شده و هر کدام به تفصیل شرح داده شده است. پس نسب‌نامه‌ها یا شجره‌نامه‌ها، به‌عنوان آثاری که در بازشناسی تاریخ خانواده‌ها نقش تأثیرگذاری داشته، در بررسی توجه به مقوله تاریخ خانوادگی در گذشته‌ها مورد توجه قرار می‌گیرد.

علم رجال و شرح حال نگاری

«علم رجال» و فن «شرح حال نگاری» از جمله فنون و معارفی در میان علوم و معارف اسلامی است که دارای پیشینه‌ای دور، دیرین، اساسی و استوار است.^۲ علم رجال به معنای عام آن یعنی شناخت شخصیت‌ها - اعم از روایت احادیث یا غیر روایت - که با علم تاریخ پیوند دارد، زیرا «رجال» هستند که «تاریخ» را می‌سازند و حوادث را می‌آفرینند.^۳

این علم از دیرباز، یعنی از نخستین قرن‌های طلوع اسلام، مورد توجه مسلمین قرار گرفته و دامنه آن با نیازی که بدان احساس می‌شد، گسترش یافته است. پس اگر دایره علم رجال را تا شرح حال نویسی توسعه دهیم، سابقه این علم به نیمه اول قرن نخستین می‌رسد. حدود سال چهل هجری، عبیدالله بن ابی رافع - کاتب امیرالمؤمنین علی (ع) - نام آن عده از اصحاب رسول اکرم (ص) را که در جنگ‌های علی (ع) شرکت داشتند و به‌همراهی آن حضرت جنگیده بودند، در کتابی گرد آورد و ظاهراً وی نخستین کسی بود که در زمینه علم رجال کتاب نوشت. شیخ طوسی در الفهرست از این کتاب به نام تسمیه من شهد مع امیرالمؤمنین (ع) الجمل و صفین و النهروان من اصحاب رسول الله (ص) یاد کرده است.^۴

در قرن سوم هجری بر اثر فراگیر شدن کتب حدیث و رواج «اصول» و «مصنفات» این علم، فن رجال رونق گرفت و کتب‌های بالنسبه زیادی در این فن تألیف شد که برخی از آن‌ها موجود است. از آن جمله است کتاب طبقات الرجال تألیف احمد بن ابی‌عبدالله^۵ که نسخه ناقصی از آن موجود است، و کتاب ابومحمد عبدالله بن جبلة حیان بن ابجر الکنانی که شیخ طوسی در کتاب رجال او را از اصحاب امام کاظم (ع) شمرده است.

با توجه به پیشینه فوق، تعریف‌های متفاوتی از دانش رجال ارائه شده است. به‌طور مثال اینکه دانش رجال همان شناخت احوال راویان خبر واحد از نظر شخصی و وصف آن‌هاست؛ اعم از مدح یا قذح و آنچه که در مقام این دو قرار گیرد. در این تعریف، شناخت احوال راویان به‌عنوان وظیفه اصلی دانش رجال مطرح شده است. در واقع ابتدا تشخیص هویت راوی بر اساس تمامی

۱. تراپی طباطبایی، سیدجمال. نسب‌نامه شاخه‌ای از طباطبایی‌های تبریز. تهران: سازمان اسناد ملی ایران، ۱۳۷۶. ص ۱۸.
۲. شکوری، ابوالفضل. «بخش رجال و شرح حال نگاری: کفایت‌ها و کمبودها». یاد، ۱۳۶۵، ش ۲، ص ۲.
۳. حسینی جلالی، سیدمحمد رضا. «پیوند و تعامل علم رجال با تاریخ اسلام». تاریخ اسلام در آینه پژوهش، ۱۳۸۴، ش ۸، ص ۳.
۴. باستانی، علی‌اصغر. «نگاه اجمالی به تدوین علم رجال». نامه الهیات، ۱۳۸۸، ش ۳، ص ۶.
۵. آقابزرگ طهرانی، محمدحسن. الذریعه الی تصانیف الشیعه، ج ۱۰. نجف: مطبعه الغری، ۱۳۱۳، ص ۹۹.

مشخصات، اعم از کنیه، لقب، زمان و مکان زندگی‌اش انجام می‌شود و سپس احوال رجالی وی مورد بررسی قرار می‌گیرد.^۱

علم رجال دارای کاربردهای متعددی در علوم مختلف است و نقش بسیار مؤثری در عرصه پژوهش ایفا می‌کند.^۲ مثلاً با کلام، تفسیر، علوم قرآنی، فقه و تاریخ مرتبط است. ارتباط آن با تاریخ به این شکل است که بسیاری از مباحث تاریخ اسلام و تاریخ تشیع متکی بر اسناد برآمده از روایات است. اصولاً تاریخ در قرون اولیه به صورت روایت نقل شده است. در مواردی که نتوان از شرایط و قرائن به وقوع واقعه‌ای اطمینان یافت، بحث رجال تعیین‌کننده خواهد بود.

در دوران معاصر، توجه به شناخت شخصیت‌ها در علوم و رشته‌های مختلف، مورد توجه نویسندگان و مورخان قرار گرفته است و به نگارش آن اقدام کرده‌اند. از جمله کتاب‌هایی که به شرح حال رجال پرداخته است، می‌توان به این آثار اشاره نمود: فرهنگنامه رجال علمی و مشاهیر فرهنگی کرمان از آغاز اسلام تا پایان عصر قاجار^۳، رجال و مشاهیر کرمانشاهان، زندگینامه رجال و مشاهیر ایران،^۴ شرح حال رجال ایران در قرن ۱۲، ۱۳ و ۱۴ هجری^۵ و فرهنگ رجال و خاندان‌های معاصر عراق.^۶

به‌عنوان نمونه در کتاب دانشنامه رجال و حاکمان کمره و جاپلق،^۷ شرح حال و نمونه آثار چهارصدوشصت‌وهفت تن از بزرگان و نامداران منطقه کمره (شهرستان خمین) و جاپلق درج شده است. در این اثر در مورد هر شخصیت، حدود یک تا سه صفحه شرح حال نوشته شده است که مشتمل بر زندگینامه، مشاغل قبل از انقلاب و بعد از انقلاب، جوایز و ... است.

بنابراین هنگامی که دانش رجال به حیطه شرح حال نویسی وارد می‌شود، ضمن شرح حال افراد، تاریخ خانواده‌ها را نیز به دقت مورد بررسی قرار می‌دهد. در واقع حوادث و وقایع در گذر زمان مورد موشکافی قرار گرفته و از لابلای آن، تاریخ منسجمی ثبت و ضبط می‌گردد. پس بخشی از اهداف مورد نظر در تهیه تاریخ خانوادگی، در شرح حال نگاری‌ها و کتاب‌های تاریخ مرتبط با علم رجال کشف می‌گردد. از زمانی که شرح حال افراد توسط مورخان به تصویر کشیده می‌شود، تاریخ خانوادگی و مؤلفه‌های مرتبط با آن بیان می‌گردد.

زندگینامه‌ها و اتوبیوگرافی‌ها

«زندگینامه»، ریشه یونانی دارد و برگرفته از دو واژه Bio به معنای زندگی و Graphy به معنای نگارش است. زندگینامه که به آن شرح حال، حسب حال، سرگذشت، گزارش، ترجمه احوال و تذکره حال نیز گفته‌اند؛ شامل نوشته‌هایی است که در آن رویدادهای زندگی شخصیت‌ها شرح داده شده است. معمولاً زندگینامه‌ها درباره زندگی افراد مشهور خلق می‌گردد؛ با این حال، مطالعه زندگینامه افراد غیر سرشناس هم مفید است، چرا که در لابلای اطلاعات درج شده در آن‌ها می‌توان

۱. فیض، سیدمحمدصادق. «ضرورت توجه به علم رجال در تاریخ شفاهی». تاریخ شفاهی دفاع مقدس، به کوشش غلامرضا عزیزی، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۸۹، ص ۳۴۱.

۲. باقری خرم‌دشتی، ناهید. «علم رجال و کتابشناسی علم رجال». مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۱۳۸۶، ش ۶۱، ص ۱۰۰.

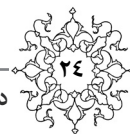
۳. کردی، رضا. فرهنگنامه رجال علمی و مشاهیر فرهنگی کرمان از آغاز اسلام تا پایان قاجار. کرمان: کرمان‌شناسی، ۱۳۸۸.

۴. مرسلوند، حسن. زندگینامه رجال و مشاهیر ایران. تهران: الهام، ۱۳۶۹.

۵. بامداد، مهدی. شرح حال رجال ایران در قرن ۱۲، ۱۳ و ۱۴ هجری. تهران: انتشارات زوار، ۱۳۷۱.

۶. موجانی، همان.

۷. سمیعی، عزیزالله. دانشنامه رجال و حاکمان کمره و جاپلق. اراک: نوای دانش، ۱۳۸۲.

به نکات ارزشمندی دست یافت.^۱ علاوه بر این، به شرح داستان زندگی، فن «سرگذشتنامه‌نویسی» نیز اطلاق می‌شود که به نقد و بررسی آثار یک شخص یا گروه خاص می‌پردازد.^۲

صاحب‌نظران، زندگینامه را یکی از گونه‌های ادبی می‌دانند و معتقدند اساس و شالوده آن، نگارش زندگی فردی است. آنان این گونه ادبی را غیر داستانی می‌دانند؛ هر چند که بسیاری از عناصر داستانی را در زیرساخت خود دارد. در زندگینامه‌نویسی، نویسنده این فرصت را دارد که جزئی‌ترین مسائل پیرامون شخص مورد نظر را مطرح کند. در این راستا، خلیقات، احساسات، ویژگی‌های فردی و اندیشه فرد مذکور مطرح شده و گاه به بوته نقد سپرده می‌شود. از این رو زندگینامه‌نویسی تنها منوط به ذکر مواردی نظیر: تولد، مرگ، تحصیلات و اقدامات فردی نیست.^۳

زندگینامه‌نویسی سابقه‌ای به اندازه قدمت انسان دارد و بی‌تردید ظهور آن با به‌کارگیری نگارش در میان اقوامی که نوشتن را می‌دانستند و آن را در مسائل زندگی به کار می‌بردند؛ هم‌زمان است. از قدیمی‌ترین آثار در زمینه زندگینامه‌نویسی در غرب می‌توان به کتاب حیات مردان نامی^۴ اشاره کرد که در قرن اول میلادی نوشته شد. این فن در ادبیات عرب از قرن دوم هجری ظهور کرد و به مرور بر انواع و تعدد آن افزوده شد. در کتاب النکت العصری^۵ یکی از شعرای عرب به نام عماره بن علی یمنی به شرح زندگی وزرای عصر فاطمی پرداخت. در قرن هفتم هجری هم کتاب وفیات الاعیان^۶ در میان کتاب‌هایی که در زمینه شرح حال بزرگان به نگارش درآمده بود، اثری مهم به شمار می‌رفت.

نخستین زندگینامه به زبان فارسی، کتاب لباب الالباب^۷ است. همچنین کتاب‌های تألیف شده در این زمینه تذکره نام گرفت. در عصر حاضر، تعداد زندگینامه‌های شخصیت‌ها با عنوان‌های مختلفی نظیر یادنامه و بزرگداشت منتشر شده است. خاطره‌نویسی نیز به‌عنوان یکی از فروع زندگینامه‌نویسی مطرح شده و کتاب‌های خاطرات متعددی به زیور طبع آراسته شده است.

«اتوبیوگرافی»، شرح زندگی یک مرد یا یک زن به وسیله خودش است. این اصطلاح را نخستین بار رابرت سوتی^۸ -نویسنده، شاعر و منتقد انگلیسی- به کار گرفت. نخستین خودنگاری به‌ثبت رسیده، کتاب اعترافات اثر سن آگوستین^۹ است. البته آثار خودنگاری بیشتر در قرن شانزدهم رایج گشت و بعد از جنگ جهانی اول نیز اتوبیوگرافی‌های بسیار زیادی پدید آمد.

در زبان فارسی، آثاری که جنبه اتوبیوگرافی دارند، اغلب با عنوان‌های زندگی من، خاطرات و خاطرات زندگی نگاشته شده است. از آن جمله می‌توان به آثاری نظیر: زندگانی من، تألیف احمد کسروی، خاطرات سیاسی میرزا علیخان امین الدوله به قلم خود او و شرح زندگانی من نوشته عبدالله مستوفی اشاره نمود.^{۱۰} به‌عنوان نمونه، در کتاب شرح زندگانی من، نویسنده علاوه بر شرح زندگی مستوفی‌ها در دوران قاجار و نقشی که در کارهای دفتری این دوره داشتند، به بیان زندگی مردم عادی می‌پردازد و تاریخ اجتماعی و اداری قاجار را در قالب یک زندگینامه؛ به تصویر می‌کشد.

۱. پارسی‌نژاد، کامران. «زندگینامه داستانی». ادبیات داستانی، ۱۳۸۵، ش ۱۰۴، ص ۲۱.
۲. سلطانی و فانی، همان، ج ۲، ص ۸۲۷.
۳. عبدالغنی، حسن، ضمیری، امیره. «زندگینامه‌ها و چگونگی پیدایش آنها». ادبیات داستانی، ۱۳۸۵، ش ۱۰۴، ص ۱۰.
۴. پلوتارک. حیات مردان نامی؛ ترجمه رضا مشایخی. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۶.
۵. ابی محمد عمار، نجم‌الدین. النکت العصری فی اخبار الوزراء المصریه. قاهره: مکتب مدبولی، ۱۳۴۹.
۶. ابی‌محمد بن خلکان. وفیات الاعیان. قاهره: مکتب نهضت مصریه، ۱۳۲۸.
۷. عوفی، محمدبن محمد. تذکره لباب‌الباب. تهران: فخر رازی، ۱۳۶۱.
8. Robert Souti
9. Sant Augustine
۱۰. عبدالغنی و ضمیری، همان، ص ۱۳.

بنابراین زمانی که زندگینامه یک فرد توسط افراد دیگر به رشته تحریر درمی‌آید یا به صورت اتوبیوگرافی شکل می‌گیرد، علاوه بر بررسی و تحلیل رویدادها، خصوصیات و ویژگی‌های رفتاری و گفتاری، فعالیت‌ها و سوابق کاری؛ زندگی خانوادگی و تغییرات خانواده در طول زمان نیز نگاشته می‌شود. در واقع در هر دو نوع زندگینامه، پیشینه خانواده، خصوصیات خویشاوندان و تأثیرات خاص آن‌ها بر زندگی فرد، مورد تحلیل قرار می‌گیرد.^۱ پس با توجه به این موارد، بیوگرافی‌ها و اتوبیوگرافی‌ها در تهیه تاریخ خانوادگی در کتب تاریخی و ادبی ایران نقش بسیار مهمی دارند که لازم است در تهیه تاریخ خانواده مورد توجه قرار گیرد.

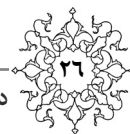
تاریخ‌های محلی

«تاریخ محلی» دانشی است برای بازسازی گذشته در مقیاس محلی و منطقه‌ای. افزون بر این، نمود گذشته با این گرایش ملموس‌تر و معنی‌دارتر است. این شاخه از تاریخ به‌عنوان یکی از چشم‌اندازهای تاریخ معاصر، در هر دوره‌ای بر آن بوده تا پدیده‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، نظامی و فرهنگی را در قالب پژوهش‌های تاریخی در مناطق گوناگون یافته و تعریف کند. این سنت تاریخ‌نگاری با سابقه طولانی در ایران و جهان، از نیمه دوم قرن بیستم تحت تأثیر فلسفه‌های نو و حرکتهای اجتماعی- اقتصادی فراگیر دگرگون شده و در قالب، شکل و سنت جدیدی ظهور یافت. از سوی دیگر در این منظر از گذشته‌نگاری حفظ منابع (کتبی و شفاهی) که رو به اضمحلال یا ظهور هستند، مد نظر می‌گیرد. در اروپا دانشگاه‌هایی به تاریخ محلی اختصاص دارد و نیز نشریه‌های متعددی در این زمینه منتشر می‌گردد، ولی در ایران و خاورمیانه، هنوز دانشکده یا بخش مستقلی بدین منظور اختصاص نیافته است. این، علی‌رغم آن است که در این حیطه کارهای متفرقه بسیاری صورت گرفته است.^۲

نگارش کتاب‌هایی در زمینه تاریخ‌های محلی، اعم از تاریخ کشورها، شهرها، محله‌ها، مساجد و مانند آن از دیرباز در ایران رایج بوده است. این آثار که توسط یک فرد یا گروهی نوشته می‌شوند، سابقه تاریخ یک محل را با استفاده از منابع معتبر تاریخی تدوین می‌کنند و در جهت تکمیل منابع، به گفتگو با اشخاص مسن و قدیمی و افراد مطلع در شهر یا صاحب‌منصبان آن می‌پردازند. آن‌ها در این پژوهش محلی به تمام جزئیات و ریزه‌کاری‌ها توجه می‌کنند تا بتوانند تاریخ همه‌جانبه و کاملی در آن زمینه به رشته تحریر درآورند.

از جمله کتاب‌هایی که در زمینه تاریخ محلی در ایران تدوین شده است، می‌توان به این آثار اشاره کرد: تاریخ خوی^۳، تاریخ اراک^۴، تاریخ خمین، تاریخ اجتماعی و فرهنگی تهران و تاریخ اجتماعی کاشان^۵. در کتاب تاریخ اراک که بر اساس منابع مکتوب و اسناد تاریخی نگاشته شده است، پیشینه تاریخی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی این شهر به تفصیل مورد بررسی قرار گرفته

۱. وولف، ویرجینا، «هنر زندگینامه‌نویسی»، ترجمه وزیریک درساهاکیان، بخارا، ۱۳۸۵، ش ۵۶، ص ۲۴۹.
۲. تاریخ دست‌نویس: ۱۳۹۵/۰۵/۱۵ <http://www.localhistory.ir>
۳. ریاحی، محمدامین، تاریخ خوی، تهران: توس، ۱۳۷۲.
۴. دهگان، ابراهیم، تاریخ اراک، تهران: زرین و سیمین، ۱۳۸۶.
۵. گلزایی، حسن، تاریخ اجتماعی کاشان، تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی، ۱۳۸۰.

است. از مواردی که در این کتاب درج شده است، می‌توان به این موارد اشاره کرد: عراق عجم در بدو ظهور دولت صفوی، عراق بعد از شکست افغانه، کریم‌خان و مهرعلی‌خان، حوادث عراق در دوران سلطنت قاجار (بنای شهر اراک) و مسافرت ناصرالدین شاه به اراک.

بنابراین در جریان تدوین کتاب‌های تاریخ محلی، به‌طور مثال تاریخ یک شهر، به ذکر تاریخ خاندان‌های مهم، صاحب‌منصبان و افراد مطلع در آن شهر پرداخته می‌شود. پس می‌توان بخش عمده‌ای از تاریخ خانواده‌ها را در کتاب‌های تاریخ محلی مشاهده کرد. در واقع زمان با تهیه تاریخ محلی، خانواده، مؤلفه‌ها و مسائل مؤثر بر آن ذکر گردیده و مورد توجه قرار می‌گیرد.

تدوین تاریخ خانوادگی در اروپا و امریکا

در کشورهای اروپایی و امریکا، به خانواده و تاریخچه آن، به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های فرهنگی، به خصوص فرهنگ عامه توجه شده است. در واقع مرکز مطالعات فرهنگ عامه در این کشورها، به‌عنوان یک مرجع جهت به اشتراک گذاشتن بهترین شیوه‌ها جهت مدیریت آرشیوهای خانوادگی به ثبت تاریخ خانواده‌ها می‌پردازد. همچنین نشریات تخصصی بسیاری در اروپا و امریکا به مقوله تاریخ خانوادگی پرداخته و با دیدگاه علمی، جنبه‌های مختلف آن را بررسی می‌کنند.^۱

همچنین ثبت تاریخ خانواده‌ها به‌صورت طرح‌ها و پروژه‌های تحقیقاتی از سوی مؤسسات متعدد به اجرا درمی‌آید. در واقع توجه به منابعی که به تحقیق در زمینه تاریخ خانواده کمک شایانی می‌نماید، در اولویت کاری مراکز پژوهشی قرار می‌گیرد. حتی دانش‌آموزان از دوره ابتدایی، به نگهداری اسناد و مدارکی که به ثبت تاریخ خانواده‌شان یاری می‌رساند، تشویق می‌شوند؛ اینکه چه‌طور از اسناد و عکس‌های خانوادگی مراقبت نمایند تا بتوانند به بررسی تاریخ خانواده در گذر زمان بپردازند. بنابراین ویژگی‌های هر خانواده و سیر فراز و نشیب‌های آن در طول سالیان متمادی، از طریق بایگانی صحیح اسناد و مدارک و نیز گفت‌وگو با اعضای خانواده، ثبت و ضبط می‌شود. مراکز فرهنگ عامه به سؤالات علاقه‌مندان در این زمینه پاسخ می‌دهند و در اجرای طرح‌های پژوهشی، به آنان یاری می‌رسانند.

علاوه بر اینکه ساکنان کشورهای اروپایی و امریکا به نگارش تاریخ خانواده خود علاقه‌مند هستند، مهاجران دیگر کشورها نیز درصدد تحقیق در زمینه پیشینه خانوادگی‌شان هستند. بسیاری از کسانی که در این کشورها زندگی می‌کنند و در آنجا متولد شده‌اند، دارای خانواده‌ای با ریشه تاریخی در سایر کشورها هستند، پس شناخت هویت و درک محیط وطن اصلی برایشان بسیار بااهمیت می‌شود. به‌طور مثال خانم آکمی کیکومورا که استاد دانشگاه UCLA و یک ژاپنی مقیم امریکاست، مدت چهار سال وقت صرف کرد تا به وابستگی‌ها و علایقی که خانواده‌اش در گذشته با آن‌ها عجین بودند؛ پی ببرد. همچنین در مورد اینکه به چه دلیل خانواده‌اش ژاپن را ترک کردند،

1. <http://www.ancestry.com>

تاریخ دسترسی: ۱۳۹۵/۰۴/۱۶

چگونه مشکلات روزمره مهاجرت را مدیریت کردند و صدها مسئله دیگر، تحقیقاتی را انجام داد که حاصل آن، در کتابی به نام از میان زمستان‌های سخت (Winters Harsh Through) چاپ و منتشر شده است. وی موفق شد با تمرکز بر روی تاریخ خانواده‌اش و گفت‌وگو با اعضای خانواده در ژاپن و امریکا، یک اثر کاربردی در زمینه تاریخ خانوادگی تدوین کند.^۱

نمونه‌هایی از مراکز و پایگاه‌های مطالعات فرهنگی

از جمله مراکز مطالعات فرهنگی در کشورهای اروپایی و امریکا که به مقوله تاریخ خانوادگی توجه ویژه‌ای دارند، می‌توان این موارد را نام برد:

- انجمن مطالعات فرهنگ عامه کانادا (FSAC)^۲: این انجمن علمی و غیر انتفاعی در سال ۱۹۶۷ میلادی با هدف ارتقای آموزش و پرورش در حوزه مطالعات فرهنگ عامه تأسیس شد. انجمن مطالعات فرهنگی از ترکیب دویست عضو، مشتمل بر محققان فرهنگ عامه، پژوهشگران، دانشجویان، دانش‌آموزان و علاقه‌مندان به مطالعه در فرهنگ عامه و نیز تاریخ خانواده‌ها تشکیل شده است. انجمن با هدف ترویج، نشر و اشاعه پژوهش‌های عامیانه و حمایت از سایر سازمان‌ها و مؤسسات مربوطه؛ به فعالیت ادامه می‌دهد.^۳
- مرکز میراث زندگی و فرهنگ عامه اسمیت سونیان^۴: این مرکز با هدف ارتقای آگاهی و دانش نسبت به فرهنگ عامه مردم ایالات متحده امریکا و سایر نقاط جهان تأسیس گردیده است. برگزاری جشنواره‌ها، نمایشگاه‌ها و سمپوزیوم‌ها از جمله برنامه‌های این مرکز است. همچنین در زمینه تولید منابع آموزشی، دیداری و شنیداری و ایجاد مرکز سوابق و مدارک خانوادگی فعالیت دارد. معرفی منابع جهت مطالعه درباره فرهنگ سنتی و عامه و پایگاه‌های اطلاعاتی از دیگر اطلاعاتی است که در این پایگاه می‌توان به آن‌ها دست یافت (پروژه میوز^۵).
- مجله فرهنگ عامه امریکا: این مجله، وابسته به انجمن فرهنگ ایالات متحده امریکا است که در سال ۱۸۸۹ به‌منظور انتشار مقالات در زمینه فرهنگ عامه و تاریخ خانواده‌ها تأسیس شد. ششصد و چهل و هشت شماره از این مجله منتشر شده و دسترسی به چکیده مقالات آن از طریق اینترنت برای غیر اعضاء رایگان است.
- مجله فرهنگ عامه کانادا: این مجله از سال ۱۹۷۹ از سوی انجمن مطالعات فرهنگ عامه کانادا به‌صورت دوفصلنامه منتشر می‌شود. انتشار مقالات و نقد کتاب در حوزه فرهنگ عامه، خانواده‌شناسی و قوم‌شناسی مرتبط با کشور کانادا از اهداف اصلی انتشار این مجله است. البته در سال ۱۹۹۸ به مجله قوم‌شناسی تغییر نام داد.^۶

۱. صالحی، پیمان. «تاریخ خانوادگی».

گنجینه اسناد، ۱۳۸۲، ش ۸۲، ص ۳۹.

2. Folklore Studies Association of Canada

3. <http://www.folklife.Si.edu>

4. Life Heritage Centre and

Folklore of Smithsonian Institute

تاریخ دسترسی: ۱۳۹۵/۰۴/۱۷

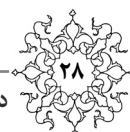
5. <http://www.muse.jhu.edu/journal-of-American-folklore>

تاریخ دسترسی: ۱۳۹۵/۰۲/۲۰

۶. قدیمی، علی. «معرفی سایت‌های فرهنگ

مردم». فرهنگ مردم ایران، ۱۳۸۳، ش ۵،

ص ۲۰۸.

تاریخ شفاهی

تاریخ شفاهی شیوه‌ای از پژوهش در تاریخ است که رویدادها و حادثه‌ها را براساس بینش‌ها و شنیده‌های شاهدان، ناظران و فعالان یک دوره از تاریخ بازگو می‌کند. این روش پژوهشی ویژگی‌هایی دارد و در این فرایند دو عامل مصاحبه‌کننده و راوی، ارتباطی تنگاتنگ با یکدیگر دارند.^۱ مصاحبه‌گر به‌عنوان یک شنونده فعال نقش بسیار اساسی ایفا می‌کند تا راوی در محیطی آرام به بازگویی و شرح دیدگاه‌ها، شنیده‌ها و تجربه‌های خود درباره موضوع بپردازد.

در کشور ما پس از پیروزی انقلاب اسلامی و دوران جنگ ایران و عراق، تاریخ شفاهی کاربرد فراوان و بالارزشی پیدا کرد.^۲ از جمله مراکزی که در این زمینه فعالیت داشته‌اند، می‌توان این موارد را نام برد: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، مرکز اسناد آستان قدس رضوی، حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی و مرکز تحقیقات جنگ سپاه پاسداران.

به هر حال امروزه تاریخ شفاهی در دنیا مورد توجه قرار گرفته و تاکنون مقاله‌ها و کتاب‌های بسیاری در این زمینه نوشته شده است. در ایران هم تألیف کتاب‌ها، مقاله‌ها، ایجاد وب‌گاه تاریخ شفاهی و برگزاری نشست‌های تخصصی؛ اهمیت این روش پژوهشی را نشان می‌دهد. علاوه بر این، با تصویری که تاریخ شفاهی از دوره‌های مختلف زندگی شخصیت‌ها به دست می‌دهد، می‌توان منابعی بارور از فرضیه‌های اثبات‌نشده را یافت و آن‌ها را آزمود و تجزیه و تحلیل کرد.

تاریخ خانوادگی و تاریخ شفاهی

در دوران معاصر با گسترده‌تر شدن علوم و جست‌وجو در زوایای مختلف آن، برخی مورخان در حوزه علم تاریخ به مطالعه مواردی که تاکنون مسکوت گذاشته شده، پرداخته‌اند. یکی از این زوایا، تاریخ خانوادگی است. به دلیل اینکه خانواده‌ها در بطن تاریخ قرار دارند، حوادث تاریخی هم در روند زندگی آن‌ها تأثیرگذار بوده است. حتی می‌توان با مطالعه تاریخ آنان، اوضاع و احوال اجتماعی دوره‌های مختلف تاریخی را شناسایی کرد.^۳

در تهیه تاریخ خانواده، علاوه بر بررسی اسناد، مدارک، عکس‌ها و آلبوم‌های خانوادگی به‌جا مانده از گذشتگان، لازم است به جمع‌آوری اسناد شفاهی نیز همت گمارد. به این صورت که به گفت‌وگو با اعضای خانواده پرداخت و مواردی که در اسناد به خوبی نمایان نیستند را از میان صحبت‌های مصاحبه‌شوندگان کشف و ضبط کرد و در روند تدوین تهیه تاریخچه خانواده، مورد توجه قرار داد. پس باید مستنداتی که در رابطه با موقعیت‌های خانواده در شرایط مختلف بررسی شده‌اند را با اعضای خانواده در میان گذاشت، تا دیدگاه‌شان را مطرح نمایند. تمرکز بر روی طرح تهیه تاریخ خانواده، موجب می‌شود که پژوهشگر به کاستی‌های منابع

۱. عزیزی، غلامرضا. «آنانومی تاریخ شفاهی». زمانه، ۱۳۸۴، ش ۳۴، ص ۱۰.
۲. فیض، همان، ص ۳۴۲.
۳. کجیاب، علی‌اکبر. «اهمیت تاریخ شفاهی خانوادگی در بازسازی هویت شهری». روش‌شناسی و موضوع‌یابی مطالعات شهری در تاریخ شفاهی. مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ۱۳۸۷، ص ۹۶.

مکتوب در این زمینه پی ببرد و سؤالاتی را جهت تکمیل آن‌ها تهیه کند. سپس از طریق توجه به روش‌های مختلف جمع‌آوری اطلاعات از یک خانواده، پاسخ‌های دقیق و روشنی دریافت کند. البته تحقیق در مورد صحت و سقم گفته‌های مصاحبه‌شوندگان و مقایسه با اطلاعات مشابهی که از منابع مکتوب به‌دست آمده، از اهمیت به‌سزایی برخوردار است.

روش‌شناسی تهیه تاریخ خانوادگی از طریق تاریخ شفاهی

اصولاً بازسازی تاریخ خانوادگی، امری پیچیده است، چون پژوهشگری که بر روی تاریخ خانواده مطالعه می‌کند، با مسائل خصوصی روبه‌رو است. به‌طور مثال گاهی بعضی از افراد به دلایلی از گذشته خود بریده‌اند و مایل هستند که آن را فراموش کنند. بنابراین تحت هیچ شرایطی حاضر نیستند گذشته آنان دوباره مطرح شود یا حتی زیر سؤال برود. پس موضوع مذکور و سایر موضوعات مشابه، تهیه و تدوین تاریخ خانوادگی از طریق گفت‌وگو با اعضای خانواده را با دشواری مواجه می‌سازد.^۱

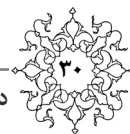
با توجه به موارد مذکور، روش‌ها و راهکارهای ذیل می‌تواند یاری‌رسان پژوهشگران در حوزه تهیه تاریخ خانوادگی از طریق مصاحبه‌های تاریخ شفاهی باشد:

۱. تهیه طرح تاریخ خانواده: لازم است در ابتدا طرح تدوین تاریخ خانوادگی از طریق انجام مصاحبه‌های تاریخ شفاهی تهیه شود. در تدوین طرح مذکور، توجه به پیشینه طرح، اهداف طرح، نام مصاحبه‌شوندگان، امکانات خانواده، منابع تحقیق و نمونه سؤالات پیشنهادی ضروری است.
۲. نمای داخلی یا روش داخلی: در این دیدگاه، یکی از اعضای خانواده به تحقیق در زمینه گذشته خانواده می‌پردازد و درواقع مصاحبه‌گر یا پژوهشگر نسبت فامیلی با مصاحبه‌شوندگان دارد. در این روش به دلیل قرابت و نزدیکی مصاحبه‌گر به مصاحبه‌شوندگان اطلاعات بیشتری در زمینه روابط و فرهنگ حاکم بر خانواده به‌دست می‌آید. البته ممکن است به دلیل بی‌طرف نبودن پژوهشگر، صحت و سقم اطلاعات مورد شک و تردید باشد.^۲
۳. نمای خارجی یا روش خارجی: در این روش پژوهشگری خارج از محیط خانواده و به دور از داشتن تعلقات خانوادگی، به پژوهش در زمینه تاریخ خانواده مبادرت می‌ورزد. در این دیدگاه چون مصاحبه‌گر به‌عنوان یک فرد غریبه به تحقیق می‌پردازد، نمی‌تواند به اسرار خصوصی و تمام گنجینه‌های اطلاعات خانواده دست یابد؛ ولی از قدرت تجزیه، تحلیل و توانایی بیشتری در تشخیص درستی یا نادرستی مطالب برخوردار است.^۳
۴. معرفی طرح به اعضای خانواده: معرفی طرح تهیه تاریخ خانواده به اعضای فامیل، یکی از بزرگ‌ترین مسائل برای پژوهشگر خواهد بود. قبل از شروع کار این سؤال پیش می‌آید که

۱. کجیاف، همان، ص ۹۶.

۲. صالحی، همان، ص ۴۰.

۳. همان، ص ۴۱.

علی‌رغم اینکه تهیهٔ پیشینهٔ خانواده اقدامی شجاعانه است، آیا باز هم باید به این امر مبادرت ورزید؟ پس تردیدها آغاز می‌شود، اما با شروع کار و قرار گرفتن در مسیر، فضای فعالیت برای پژوهشگر تعیین می‌شود که این امر باعث از بین رفتن تردیدهای وی خواهد شد.^۱ لازم است اهداف نیز ضمن معرفی آن، به‌خوبی بیان شود، مثل این موارد که چه می‌خواهد بداند، اعضای خانواده چه نقشی در مصاحبه بازی می‌کنند، با چه کسانی مصاحبه خواهد کرد، چه‌طور مسائل و حساسیت‌های فامیل را مطرح می‌کند و بسیاری موارد دیگر.

۵. آماده‌سازی فضای مصاحبه: یکی از بهترین روش‌ها جهت تحقیق در زمینهٔ مسائل خصوصی خانواده این است که پژوهشگر با آماده‌سازی محتاطانهٔ فضا برای ورود به حوزهٔ موضوعات شخصی خانواده، مشکلات آن را پیش‌بینی کرده و راه حل مناسبی به‌دست آورد. البته اگر پژوهشگری - چه داخلی چه خارجی - به‌علت بی‌احتیاطی اعتماد اعضای فامیل را از دست بدهد، ممکن است برای همیشه از گردآوری اطلاعات دربارهٔ تاریخ خانواده محروم شود.

۶. جلب اعتماد و اطمینان مصاحبه‌شوندگان: محقق باید هنگام بحث در مورد مسائل مربوط به گذشتهٔ فامیل و نیز موضوعات حساسیت‌برانگیز، این اطمینان را به آن‌ها بدهد که رازدار خوبی است و اگر آنان مایل نباشند، این موارد را منتشر نمی‌کند. مصاحبه‌گر باید بتواند زمان مطرح کردن نکات منفی و ملال‌آور خاطرات، با اعضای فامیل همدردی نموده و خود را همسو با خاطرات راوی نشان بدهد. حتی به وی بگوید که اگر مایل است، می‌تواند این موارد را ناگفته بگذارد. در آخر هم باید به آن‌ها اطمینان داد که قبل از چاپ در جریان اطلاعات گردآوری شده قرار خواهند گرفت و می‌توانند بخش‌هایی را که مایلند مسکوت بماند، پاک کنند.^۲

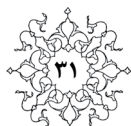
۷. مصاحبهٔ خصوصی و جمعی: پژوهشگر تاریخ‌شفاهی در حوزهٔ تاریخ خانوادگی باید مشخص کند که آیا می‌خواهد با اعضای خانواده به‌صورت عمومی و جمعی صحبت کند یا تمایل دارد با هریک از افراد، به‌طور خصوصی گفت‌وگو کند. اگر همهٔ افراد کنار هم قرار داشته باشند و سؤالات پرسیده شوند، همگی علاقه‌مند به پاسخگویی می‌شوند، ولی عیب این روش آن است که پژوهشگر جزئیات مربوط به هر واقعه را از دست خواهد داد. در صحبت خصوصی، زمینه‌سازی انجام مصاحبه دشوارتر است، ولی پژوهشگر می‌تواند به راحتی سوءتفاهم‌های ناشی از طرح سؤالات را از بین ببرد.^۳

۸. بهره‌گیری از امکانات خانواده: پژوهشگر می‌تواند ضمن اجرای طرح، از امکاناتی که در هر خانواده‌ای وجود دارد، استفاده کند؛ مواردی نظیر: اسناد، خانه‌های اجدادی، مزارها، آلبوم‌ها و... البته می‌تواند با تهیهٔ کپی از این سرمایه‌ها، در تهیهٔ سؤالات از آن‌ها بهره ببرد. همچنین اسنادی نظیر اسناد ملکی و وصیت‌نامه‌ها نیز می‌تواند به تهیهٔ پرسش‌های مفید، کمک شایانی نماید، هر چند که جلب اعتماد اعضای خانواده جهت در اختیار گذاشتن بعضی از آن‌ها، مشکل

1. Larossa, Ralph. "Teaching family sociology through case studies". Teaching sociology, Vol 11, No 3, 1984, p. 317.

۲. کجیاف، همان، ص ۱۰۰.

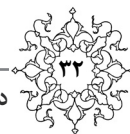
3. Elder, Glen H. "History and the family". The Discovery of Complexity, Vol 43, No 3, 1950, p 495.

- به نظر می‌رسد. در واقع محقق می‌تواند با نشان دادن عکس‌های خانوادگی یا اسناد، مسائل را به اعضای خانواده یادآوری کند و به ناگفته‌های مربوط به پیشینه خانواده دست یابد.^۱
۹. تاکید بر اهمیت تدوین تاریخ خانواده: محقق تاریخ خانوادگی باید اعضای خانواده و مصاحبه‌شوندگان را توجیه کند که تاریخ فامیل آنان بالارزش است تا طرح را جدی بگیرند. لازم است به تاریخ اجتماعی و حوادثی مثل جنگ‌های جهانی، کودتا و انقلاب اشاره نمود و نقش خانواده را در این وقایع تشریح کرد. پس علاوه بر پرسیدن سؤالاتی نظیر: اینکه اجداد شما از کجا آمدند، در کجا مقیم شدند و چه حرفه‌هایی داشتند؛ می‌توان این پرسش‌ها را مطرح کرد: چه کسانی در جنگ شرکت کردند، زندگی خانواده در دوران جنگ چگونه بود و چه خاطراتی از آن روزها دارید.
۱۰. گفت‌وگو در مورد موضوعات مورد علاقه خانواده: در تمام خانواده‌ها، موضوعاتی خاصی دارای اهمیت هستند. در واقع بیشتر اعضای فامیل تمایل دارند که در زمینه این قبیل مسائل صحبت کنند. این موضوعات می‌تواند یک واقعه از تاریخ معاصر باشد یا فوت یکی از بزرگان فامیل یا حوادثی نظیر انقلاب و کودتا. پس علاقه‌مندی افراد به این مسائل موجب می‌شود که وضعیت خانواده در رابطه با این موضوعات، موشکافانه و به صورت جزئی مورد بررسی، تجزیه و تحلیل قرار گیرد. البته جهت پی‌بردن به مسائل با اهمیت در خانواده، می‌توان از کهنسالان فامیل هم کمک گرفت، چون آن‌ها به دلیل سن بالا، بیشتر در جریان بحث‌های فامیلی قرار داشته‌اند و از وقایع تأثیرگذار بر خانواده مطلع هستند.
۱۱. سهیم کردن فامیل در مزایای طرح تهیه تاریخ خانواده: یکی از راه‌های پیشبرد طرح، ارائه پیشنهاد به اعضای فامیل جهت بهره‌مندی از مزایای اجرای طرح تهیه تاریخ خانواده است. بدین ترتیب افراد علاقه‌مند می‌شوند که زمان بیشتری را برای اینکار صرف کنند و در سامان‌دهی اطلاعات مشارکت کنند. وقتی افراد بیشتری در فامیل در جهت اجرای طرح فعالیت کنند، سرعت کار بیشتر شده و اطلاعات مفیدتری به دست می‌آید و پژوهشگر به اهداف از قبل تعیین شده خود دست می‌یابد.
۱۲. مشورت و هم‌فکری با افراد تحصیلکرده در فامیل: لازم است پژوهشگر جلسات توجیهی خاصی را با افراد درس‌خوانده فامیل بگذارد و تشریح کند که تاریخ خانوادگی به‌عنوان یک رشته از تاریخ، رو به رشد است و به زودی تخصصی‌تر خواهد شد.^۲ بدین ترتیب اطلاعاتی را که قرار است این افراد به شما بدهند، در ذهن آن‌ها سازماندهی می‌شود و اطلاعات منظم‌تری به دست می‌آید. این اشخاص می‌توانند محقق را با ارائه اطلاعات درست، یاری کنند، همچنین در ارزیابی صحبت‌های اعضای فامیل در انتهای کار نیز کمک شایانی نمایند.
۱۳. پرسیدن سؤالات تکراری در زمان‌های مختلف: هنگامی که پژوهشگر یک سؤال تکراری

۱. کجیاف، همان، ص ۱۰۱.

۲. همان، ص ۱۰۲.

را در زمان‌های مختلف از یکی از بزرگان فامیل بپرسد، از یک طرف می‌تواند اختلافات و جزئیات را با هم مقایسه کند و از طرف دیگر، اطلاعات بیشتری استخراج نماید. اگر در مدت زمان طولانی سؤال‌های مختلفی در زمینه یک موضوع خاص پرسیده شود، پاسخ‌های بسیاری دریافت می‌شود که پس از تجزیه و تحلیل آن‌ها و متصل نمودن قسمت‌های مختلف آن، بخش‌هایی از تاریخ خانواده تدوین می‌شود. پس می‌توان مواردی که با یک‌بار پرسیدن استخراج نمی‌شود را به این طریق کشف و ثبت کرد.

۱۴. بهره‌گیری از نزدیکان افراد مسن، جهت یادآوری جزئیات: پژوهشگر باید بداند که افراد مسن به یکباره تمام وقایع را با جزئیات آن، به یاد نمی‌آورند. لازم است پس از گفت‌وگوی اولیه با این افراد، صحبت‌های آن‌ها را با اطلاعاتی که نزدیکان فرد ارائه می‌کنند، مقایسه کرد و دوباره با شخص صحبت کرد تا جزئیات به تدریج به ذهن وی متبادر گردد. همچنین باید در مورد وقایع و حوادثی که خانواده را تحت‌تأثیر قرار داده است، به خوبی تحقیق کرد و نکات صحیح تاریخی آن را استخراج نمود. بدین ترتیب اگر راوی مطلبی را به یاد نمی‌آورد، می‌توان با بیان مستندات مربوط به آن موضوع، به وی کمک کرد.^۱

۱۵. تهیه سؤالاتی که دارای پاسخ تشریحی باشند: مصاحبه‌گر هنگام تدوین سؤالات در طرح تاریخ خانواده، باید پرسش‌ها را به گونه‌ای تنظیم نماید که نیاز به پاسخی بیش از بله یا خیر داشته باشد. بدین ترتیب دریافت موجب غنابخشیدن به توصیف‌ها و حرف‌های مصاحبه‌شونده درباره اشخاص، مکان‌ها یا موضوعات می‌شود. بنابراین تهیه سؤالات مناسب به کسب اطلاعات مفید در جهت اجرای طرح، کمک شایانی می‌کند.

۱۶. بررسی و تحلیل رویدادها و شخصیت‌های خاص: هنگامی که محقق مراحل اولیه انجام مصاحبه با اعضای فامیل را به اتمام رساند، لازم است به بررسی و تحلیل مطالب پردازد، یعنی نقش رویدادها و وقایع بر روند زندگی خانواده موردنظر و نیز اشخاص تأثیرگذار بر آن را بررسی کند. اگر پس از جمع‌بندی مطالب ابهاماتی وجود داشت، باید در جلسات بعدی مصاحبه مطرح شود.

۱۷. طرح نکات ریز و جزئی‌نگری در زمان مقتضی: پس از طرح مسائل کلی در گفت‌وگو با اعضای فامیل، باید جزئیات موضوعات نیز از لابلای صحبت‌های افراد استخراج شود. البته پرداختن به جزئیات حوادث و مسائل، وقت مقتضی را می‌طلبد، چون افراد باید با آمادگی و دقت، به سؤالات پاسخ بدهند. پرسیدن سؤالات مشابه از چند نفر در خانواده می‌تواند راهگشای کشف این نکات در موضوعات خاص باشد، یعنی از جمع‌بندی پاسخ‌های افراد، نکات مبهم تاریخی کشف و ضبط میشوند.

۱. <http://www.oral-history.ir> تاریخ

دسترسی: ۱۳۹۵/۰۴/۱۷

نمای کلی نمونه سؤالات تدوین تاریخ خانوادگی

در یک تقسیم‌بندی کلی می‌توان سؤالات مرتبط با مباحث تدوین تاریخ فامیلی را به این صورت دسته‌بندی کرد:

• دوران کودکی و پس‌زمینه خانواده

الف: والدین و خانواده

- در چه تاریخی و کدام شهر متولد شدید؟
- از محیط خانواده بفرمایید و آن را توصیف کنید؟
- اصلیت خانواده شما مربوط به کدام منطقه است؟
- اعتقادات مذهبی در خانواده شما چگونه بوده است؟
- آیا خانواده دارای عقاید سیاسی بودند؟
- از پدر بزرگ و مادر بزرگ چه خاطراتی دارید؟
- از خواهران و برادران بفرمایید، کدام یک به شما نزدیک‌تر بود؟
- وضعیت اقتصادی خانواده چه‌طور بود؟
- خانواده دارای چه فعالیت‌های دسته‌جمعی بود؟
- سرگرمی فامیل در روزهای تعطیل چه بود؟
- محیط اجتماعی که در آن رشد کردید، چگونه بود؟
- محله زندگی شما چه‌طور بود؟
- آیا به خاطر دارید در دوران کودکی به چه شهرها و کشورهایی مسافرت کردید؟

ب: مدرسه ابتدایی

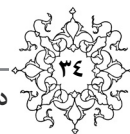
- نام مدرسه ابتدایی‌تان را بفرمایید؟
- آیا با علاقه به آنجا می‌رفتید و محیط آن را دوست داشتید؟
- از دوستان‌تان در این دوره بفرمایید؟
- به یاد دارید کدام یک از معلمان بر روی شخصیت و آینده شما تأثیرگذار بود؟

• سال‌های نوجوانی

- در دوره نوجوانی چه رابطه‌ای با والدین داشتید؟
- کدام یک از درس‌های دوره متوسطه مورد علاقه شما بود؟
- از آموزگاران این دوره، چه خاطراتی دارید؟
- خانواده در این دوره چه حمایت‌هایی از شما می‌کرد؟

۱. <http://oralhistory.library.ucla.edu>

تاریخ دسترسی: ۱۳۹۵/۰۴/۱۷

● دانشگاه و مشاغل

- از رشته انتخابی در دانشگاه بفرمایید و اینکه چه طور به آن علاقه مند شدید؟
- از استادان دانشگاه چه شخصیت‌هایی را به یاد دارید؟
- همکلاسی‌های شما در این دوره چه کسانی بودند؟
- از دوران کار و سمت‌هایی که داشتید، بفرمایید؟

● مادربزرگ و پدربزرگ

- از روحیات پدربزرگ و مادربزرگ بفرمایید؟
- آن‌ها وضعیت خانواده را در دوره‌های مختلف چگونه تشریح می‌کردند؟
- آیا در مورد حوادث تاریخی که بر خانواده تأثیر گذاشته، مطلبی می‌گفتند (جنگ، کودتا و انقلاب)؟

● خانواده در گذر زمان

- کدام حوادث اجتماعی خانواده را تحت تأثیر قرار داده است؟
- خانواده در زمان بروز مشکلات چه تدابیری می‌اندیشید؟
- چه اشخاصی بر روابط فامیل تأثیر داشتند؟
- آیا افرادی در فامیل هستند که یادداشت‌برداری روزانه داشته باشند؟
- آیا فکر تدوین تاریخ خانواده به فکر اعضای فامیل رسیده است؟ کتابی در این زمینه منتشر شده است؟
- این عکس‌ها شما را به یاد چه مطالبی می‌اندازد؟
- در مورد این اسناد برایمان بفرمایید؟
- از موضوعات مورد علاقه در فامیل که به طور مرتب در مورد آن صحبت می‌شد، بفرمایید؟
- با بررسی تاریخ خانواده، تا چه حد به هویت خود پی می‌برید؟
- مرگ کدام یک از اعضای فامیل تأثیر زیادی بر سایر افراد گذاشت؟
- از افراد خاص در فامیل بفرمایید؟ چه عواملی باعث خاص شدن آن‌ها شده است؟

نتیجه‌گیری

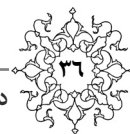
تاریخ شفاهی در دهه‌های اخیر، با توجه به قابلیت‌های گسترده‌ای که دارد، توانسته در زمینه‌های متعدد به پژوهشگران تاریخ معاصر کمک کند. در این میان، تهیه تاریخ خانوادگی براساس اجرای طرح‌های تاریخ شفاهی، به یکی از کاربردی‌ترین روش‌ها در این زمینه، تبدیل شده است. بنابراین

شناخت رویکردهای عملی گردآوری تاریخ فامیلی از طریق انجام مصاحبه، موجب دستیابی به تاریخچه‌ای موثق و مستدل از خانواده می‌شود.

منابع

- ابراهیم‌پور، قاسم (۱۳۹۰). آشنایی با یک خاندان. لاهیجان: رستم و سهراب.
- ابی بکر بن خلکان (۱۳۲۸). وفيات الاعیان. قاهره: مکتب نهضت مصریه.
- ابی محمد عمار (۱۳۶۹). النکت العصری فی اخبار الوزراء المصریه. قاهره: مکتب مدبولی.
- اقبال آشتیانی، عباس (۱۳۵۷). خاندان نوبختی. تهران: کتابخانه طهوری.
- امین، حسن (۱۳۹۰). تبارشناسی انسان و علم انساب. حافظ، شماره ۸۲.
- آقازرگ طهرانی، محمدمحسن (۱۳۱۳). الذریعه الی تصانیف الشیعه. نجف: مطبعه الغری.
- باستانی، علی اصغر (۱۳۸۸). نگاه اجمالی به تدوین علم رجال. نامه الهیات، شماره ۳.
- باقری خرمدرستی، ناهید (۱۳۸۴). علم رجال و کتابشناسی علم رجال. مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، شماره ۶۱.
- بامداد، مهدی (۱۳۷۱). شرح حال رجال ایران در قرن ۱۲، ۱۳، ۱۴ هجری. تهران: انتشارات زوار.
- بروجردی (۱۳۷۱). خاندان آیت الله بروجردی. قم: انصاریان.
- بلاذری، احمد بن یحیی (۱۳۷۶). انساب الاشراف. بیروت: دارالنشر.
- بیگدلی، غلامحسین، بیگدلی، محمدرضا (۱۳۹۰). تاریخ بیگدلی - شاملو. زنجان: دانش زنجان.
- پارسی‌نژاد، کامران (۱۳۸۵). زندگی‌نامه داستانی. ادبیات داستانی، شماره ۱۰۴.
- پلوتارک (۱۳۳۶). حیات مردان نامی؛ ترجمه رضا مشایخی فرهاد. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- ترابی طباطبایی، سیدجمال (۱۳۷۶). نسب‌نامه شاخه‌ای از طباطبایی‌های تبریز. تهران: سازمان اسناد ملی ایران.
- تکمیل همایون، ناصر (۱۳۸۵). تاریخ اجتماعی و فرهنگی تهران. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- توکلی، محمدرئوف (۱۳۹۳). نسب‌نامه طایفه قاضی در بانه کردستان. تهران: توکلی.
- جویری، محمد (۱۳۸۲). کلیات قصص الانبیاء. تهران: اسلامیه.
- حسینی جلالی، سیدمحمدرضا (۱۳۸۴). پیوند و تعامل علم رجال با تاریخ اسلام. تاریخ اسلام در آینه پژوهش، شماره ۸.
- حسینی، عبدالحسین (۱۳۶۲). وقایع السنین و الاعوام. تهران: اسلامیه.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). لغت‌نامه دهخدا. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، سازمان لغت‌نامه دهخدا.
- دهگان، ابراهیم (۱۳۸۶). تاریخ اراک. تهران: زرین و سیمین.
- ریاحی، محمدمامین (۱۳۷۲). تاریخ خوی. تهران: توس.

- سعیدی، علی اصغر، شیرین کام، فریدون (۱۳۸۴). موقعیت تجار و صاحبان صنایع در ایران دوران پهلوی: سرمایه‌گذاری خاندان لاجوردی. تهران: گام نو.
- سلطانی، پوری، فانی، کامران (۱۳۶۲). سرعنوان‌های موضوعی فارسی. تهران: کتابخانه ملی ایران.
- سمیعی، عزیزالله (۱۳۸۲). دانشنامه رجال و حاکمان کمره و چابلق. اراک: نوای دانش.
- شریف، ابوالحسن بن محمد طاهر (۱۳۸۸). تهذیب حدائق الالباب فی الانساب؛ تحقیق مهدی رجایی. قم: مکتبه آیت‌الله مرعشی نجفی.
- شکوری، ابوالفضل (۱۳۶۵). بخش رجال و شرح‌حال‌نگاری: کفایت‌ها و کمبودها. یاد، شماره ۲.
- صالحی، پیمان (۱۳۸۲). تاریخ خانوادگی. گنجینه اسناد، شماره ۸۳.
- طباطبایی، سیدمحمدحسن (۱۳۹۱). نسب‌نامه خاندان طباطبایی. قم: موسسه بوستان کتاب.
- عبدالغنی، حسن، ضمیری، امیره (۱۳۸۵). زندگینامه‌ها و چگونگی پیدایش آنها. ادبیات داستانی، شماره ۱۰۴.
- عزیزی، غلامرضا (۱۳۸۴). آناتومی تاریخ شفاهی. زمانه، شماره ۳۴.
- عوفی، محمدبن محمد (۱۳۶۱). تذکره لباب الالباب. تهران: فخر رازی.
- فیض، سیدمحمدصادق (۱۳۸۹). ضرورت توجه به علم رجال در تاریخ شفاهی. تاریخ شفاهی دفاع مقدس، به کوشش غلامرضا عزیزی. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
- قدیمی، علی (۱۳۸۳). معرفی سایت‌های فرهنگ مردم. فرهنگ مردم ایران، شماره ۵.
- کجاف، علی اکبر (۱۳۸۷). اهمیت تاریخ شفاهی خانوادگی در بازسازی هویت شهری. روش‌شناسی و موضوع‌یابی مطالعات شهری در تاریخ شفاهی. مشهد: مرکز اسناد آستان قدس رضوی.
- کردی، رضا (۱۳۸۸). فرهنگنامه رجال علمی و مشاهیر فرهنگی کرمان از آغاز اسلام تا پایان قاجار. کرمان: کرمان‌شناسی.
- کشاورز، اردشیر (۱۳۸۲). رجال و مشاهیر کرمانشاهان. کرمانشاه: طاق بستان.
- گل‌نراقی، حسن (۱۳۸۰). تاریخ اجتماعی کاشان. تهران: انتشارات موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی.
- مرادی‌نیا، محمدجواد (۱۳۹۳). سطر اول، خاندان، رجال و حوادث بیست سال نخست زندگی امام خمینی. تهران: عروج.
- مرسلوند، حسن (۱۳۶۹). زندگینامه رجال و مشاهیر ایران. تهران: الهام.
- مرعشی، علی اکبر (۱۳۷۶). خاندان مرعشی در ایران. تهران: نشر ترمه.
- مرکز تحقیقات تاریخ شفاهی (۱۳۹۴). سؤالات تدوین تاریخ خانوادگی.
- معتقدی، کیانوش (۱۳۹۳). خاندان طاهر کاشانی. تهران: پیکره.
- موجانی، سیدعلی (۱۳۹۲). فرهنگ رجال و خاندان‌های معاصر عراق. تهران: نشر عظام.
- نجفی، محمدجواد (۱۳۸۲). نسب‌شناسی در دوره اسلامی. تاریخ اسلام، شماره ۱۳.

- وولف، ویرجینا (۱۳۸۵). هنر زندگینامه‌نویسی؛ ترجمهٔ اوزریک درساهاکیان. بخارا، شماره ۵۶.
- Larossa, Ralph (1984) Teaching family sociology through case studies. Teaching sociology, Vol 11, No 3.
- Elder. Glen H (1950) History and the family. The Discovery of complexity, Vol 43, No 3.

منابع اینترنتی

- <http://www.muse.jhu.edu/journal-of-American-folklord>
- <http://www.oral-history.ir>
- <http://www.slideshare.net/coffemom-of-family-history>
- <http://www.localhistory.ir>
- <http://www.ancestry.com>
- <http://www.folklife.si.edu>
- <http://oralhistory.library.ucla.edu>.

